

Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda Ermeni-Nasturi İlişkisi

Murat Gökhan Dalyan*

Özet

I. Dünya Savaşı'ndan önce Nasturiler ve Ermeniler arasında sosyal ve kültürel anlamda birçok yönden farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda farklı coğrafyada yaşanan Ermeni ve Nasturiler birbirlerinden pek fazla boşlanmadıkları gibi kız alıp vermez ve birbirlerinin kiliselerine dabi gitmezlerdi. Nasturiler, I. Dünya Savaşı'na doğru giden yolda Ermenilerin ibtilal hareketleriyle Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın dikkatini çektiklerini fark ettiklerinden onlar da aynı şekilde davranmaya başlamış ve ilişkilerinde bir yumuşama meydana gelmiştir. Bu yumuşamada İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin de katkısı olmuş, ilerleyen süreçte Ermeniler ve Nasturiler, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmış ve bedeller ödemişlerdir. Bu çalışmada Ermenilerin ve Nasturilerin birbirlerine karşı olan tutum değişikliklerine değinilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Nasturi, Osmanlı Devleti ve I. Dünya Savaşı

Yöntem ve Amaçlar

Bu çalışmada her ne kadar Hristiyan olmalarına rağmen birbirinden kültürel ve sosyal

ilişkiler babında farklı olan iki toplumun siyasi amaç ve gelecek uğruna yakınlaştırıldıkları ve bir araya getirildiklerini kültür antropolojisi ve tarih anlayışı ile elde var olan kaynaklar vasıtasıyla incelemeye çalışılacaktır. Bunun için var olan misyoner kaynakları, Osmanlı arşivleri ve yayınlanmış olan araştırma inceleme eserleri kullanılacaktır. Öte yandan her iki halkın birbirleriyle olan sosyal etkileşimi hakkında bilgi verilirken özellikle kısmi bir izole yaşam süren Nasturilerin yaşam tarzlarından dolayı veriler oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Buna rağmen fikir vermesi ve ileri araştırmalara konu teşkil etmesi için eldeki veriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Nasturi Kavramı

Nasturi kavramı, M.S 431 yılında Efes Konsülü ile birlikte başlayan dinî tartışmalar ve mezhepsel görüş farklılıklardan dolayı İstanbul Patriği Nastur'un görüşlerine inananlara verilen isimdir. Doğduğu V. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Hıristiyan dünyasında ve özellikle Doğu Hıristiyanlığında Ariuşçu anlayıştan sonra en fazla tartışmaya yol açmış mezhep Nasturilik olmuştur¹.

(* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi.

- (1) Bizans dönemindeki Hristiyanlık tartışmalarının büyük bir bölümü Ariuşçuluğun mahkûm edilerek teslis inancının temellendirildiği ve İsa'nın tanrılığının tescillendiği 325 İznik ve 381 İstanbul konsüllerinden sonra münakaşalar bu defa, kaçınılmaz olarak Meryem'in şahsiyeti üzerine kaymıştı. Bu tartışmalar etrafında kendisini yüceltmeye matuf olarak Meryem için *Theotokos* (Tanrı anası) deyiimi kullanılmaya başlanmıştı. 428 yılında İstanbul piskoposluğuna getirilen Nastoryus'un, Antakya'dan kendisiyle birlikte gelen arkadaş Anastasius adlı din adamı bir vaaz sırasında bu anlayışın küfür olduğunu, bunun yerine *Hristokos* (Mesih'in amesi) deyiminin kullanılmasının daha uygun olduğunu söylemesi ve Nastoryus'un da onu desteklemesi, Hristiyan Kilisesini ve Roma imparatorluğunu sarsan yeni bir tartışma başlatmıştı. Nastoryus, sonradan *diofizit* anlayış olarak adlandırılacak olan bu düşüncesini Şu sözleriyle açıklıyordu: "Mesih'te iki doğa ve iki uknum vardır. Meryem, gövdelenen kelamı değil, insan olan ve tanrısallıkla ilgisi olmayan saf bir insan doğurmuştu. Daha sonra 30 yaşında Mesih vaftiz olurken, üzerine Tanrı'nın kelâmı inmiştir. Bu yüzden Meryem'e Theotokos, Tanrı anası denemez. O, tanrının değil ancak Mesih'in anasıdır". Bu tartışmalar, imparatorun isteği doğrultusunda 431 ve 449 yıllarındaki Efes konsillerinde *diofizit* görüş olarak adlandırılan, İsa'nın Baba ile aynı öden olduğunun yeniden onaylanması ve birleşmeden sonra İsa-Mesih'te tek doğa ve tek uknum olduğunun karara bağlanmasıyla Nastoryus'un görüşü mahkûm edilmiş Meryem'in *Theotokos* olduğu görüşü resmîyet kazanmıştı. Ancak bu gelişme, bir aşamadan sonra Süryanilerin denetimine geçen Antakya kilisesinde ilk büyük bölünmenin önünü açmıştır. Kilise içinde başlayan tartışmalar sırasında tasfiye edildikten sonra çalışmalarını Urfa'da devam ettiren Nastur yanlıları, İmparator Zenon tarafından İran içlerine sürülünce faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Bkz. Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler, (İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkileri)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2009, s.10-14.

Kilise içindeki başlayan tartışmalar sonrasında çalışmalarını Urfa'da devam ettiren Nastur yanlıları, İmparator Zenon tarafından İran içlerine sürülünce faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Bu baskılarda Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki çekişmeler ve üstünlük mücadelesi önemli bir amil olmuş ve Nasturi kilisesi, *diofizit* anlayışı bahane gösterilerek sindirilmek istenmiştir. Ancak 498 yılında patrikliğe getirilen II. Babay'ın patrikliğinin İran hükümdarı tarafından onaylanmasıyla Nasturilik olarak adlandırılacak yeni mezhebin kurulması tamamlanmıştır. Böylece Antakya Süryani kilisesi *monofizit* görüşü temsil eden Süryani Kadim/Yakubi Kilisesi ve *diofizit* anlayışı temsil eden Doğu Asur/Nasturi kilisesi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İran'da kendi bağımsız kiliselerini (Nasturi Kilisesi [Doğu /Asur Kilisesi]) kurarak -bazı dönemler belli baskılara maruz kalmış olsalar da- güçlü manastır yapılanmasına dayalı olarak özellikle Asya ve Arabistan yönlerinde Hıristiyanlık adına çok önemli gelişmeler göstermişlerdir².

Ermeniler ve Nasturiler Benzerlikler

Nasturiler ve Ermeniler arasında Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte tarihsel zemin bağlamında inanç ve kültür farklılıkları olmakla birlikte görece olarak benzerlikle ve işbirliği mevcuttu. Ermenilerin Hıristiyanlaştırılmasında ve onların kutsal metinlerinin oluşturulmasında Süryanilerin büyük oranda katkıları olmuştur. Ayrıca her iki toplulukta Bizans'ın savunuculuğunu yapmış olduğu Ortodoks Kilisesi'nin baskısını yaşamışlardır³. Süryanilerin Doğu kanadı olarak kabul gören ve Osmanlı Devleti'ndeki ilişkilerini Ermeniler vasıtasıyla yürüttüğü var sayılan Nasturilerin İran'da Serparast adı verilen Ermeni bir görevli aracılığıyla devletle olan ilişkilerini düzenledikleri bilinmektedir⁴.

Ermeniler ve Nasturiler Hıristiyan olmaları hasebiyle sosyal yaşam ve kültür olarak birbirine benzer oldukları yönünde bir algı

uyandırmaktaysalar da bu kısmen doğrudur. Bu iki toplumdan Ermeniler Anadolu'nun kuzeyi, güneyi ve batı bölgelerinde yaşam alanı olarak yoğunlaşırken Nasturiler ise Van bölgesi, Hakkâri- Urmiye üçgeninde yaşamaktadırlar. Özellikle Van bölgesinde Ermenilerle birlikte yaşayan Nasturilerin asıl yoğunluk bölgesi Hakkari ve çevresidir⁵.

Ermeniler ekonomik anlamda ticaret, hayvancılık ve zanaatkarlıkla uğraşan daha çok şehir merkezlerinde ve ova köylerde yaşayan bir toplum olarak medeni, para kullanımını ve sosyal iletişimi yüksek olan bir halk olmuşlardır. Bu özellikleriyle Anadolu'nun içlerinde yaşayanları Müslüman komşularıyla aynı adet ve görenekleri paylaşırken İzmir ve yabancıların daha fazla bulunduğu bölgelerde özellikle zengin Ermeniler artık Avrupalılaşmaya başlamışlardır⁶. Oysa Nasturiler ise, XIX. yüzyılın sonlarına kadar daha çok Hakkâri dağlarında yarı göçebe bir şekilde hayvancılıkla yaşamlarını idam ettiren kısmen devletten ve çevrelerindeki halklardan uzak bir toplum olarak yaşam sürmüşlerdir⁷. Bu nedenle Nasturilerin kültür alış verişinde buldukları halk daha çok komşuları olan Kürtlerdir.

XIX. yüzyıl ilk dönemlerinde Nasturi ve Ermeni toplu arasında iletişim ve sosyal bağların çok güçlü olmadığı yönünde güçlü emareler bulunmaktadır. Her iki tarafta birbirlerinin köylerine gitmez ve kiliselerine girmezlerdi⁸. İki taraftan Nasturiler, Ermenilerin

- (2) J. B. Marsden, *History of Christian Churches and Sects From the Earliest Ages of Christianity c. II*, London 1856, s. 96-97; Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi I*, Ayraç Yayınları, I.Baskı, Ankara Temmuz 1995, s. 150; Cihangir İleri, *Türkiye'de Nasturi Sorunu (1830-1926)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000, s. 29.
- (3) Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Çev. Nurettin Hiç Yılmaz, Doz Yayınları, I.Baskı, İstanbul Eylül-2005, s. 151-154.
- (4) Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler, (İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkileri)*, s. 12-14; John S. Guest, *Yezidilerin tarihi Melekê Tausus ve Misbefa Reş'in İzinde*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2001, s. 97.
- (5) Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler, (İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkileri)*, s. 12-20.
- (6) Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Gelenekten Batı Kültürüne Geçişte Ermeni Yaşamı*, Öncü Kitap Yayınevi, Ankara 2011.
- (7) Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Amerikalı Misyonerlerin Hakkari Günlüğü (1830-1870)*, Öncü Kitap Yayınevi, Ankara 2012.
- (8) W.A.W., "Daily Happenings", *Quarterly Report of Assyrian Mission*, No. LXXV, Published for the Assyrian Mission London 1909, s.948-953.

kiliselerinde kullanmış oldukları resim ve şekillerden dolayı Ermenileri putperestlerden biraz farklı olarak görür, bu nedenlerden dolayı da Ermeniler Nasturiler tarafından pek fazla sevilmezlerdi⁹. Bu güçlü olumsuz ön yargı ve duygulardan dolayı Nasturiler genel olarak kendi insanları dışında Hristiyan dahi olsalar Ermenilere kız alıp vermezlerdi. Çok az sayıda olan bu tür örnekler bile yüksek dereceli din adamları vasıtası ile gerçekleştirilmiştir¹⁰. Onlara göre Nasturi bir kız kendileri dışında bir Hristiyanlar evlendiğinde, evlendiği kişinin kilisesindeki dinî töreni yerine getirmek zorunda değildir. Oysa Nasturilerin evlendikleri farklı mezhepteki gelin, evlendikten sonra Nasturi Kilisesi'nin ritüellerini gerçekleştirmek zorundadır¹¹. Buna rağmen başlık parası ve düğünlerde bazı benzer uygulamalar her iki toplumda da ortaktır.

Nasturiler farklı bölgelerde yaşadıkları bir araya gelmemeye özen gösterdikleri Ermenilerden¹² hoşlanmaz ve kendilerinden aşağıda bir halk olarak görmüşlerdir. Bu durum en azından halk arasındaki sosyal ilişkide böyledir. Nitekim Nasturilerin ve Ermenilerin ortak bulunmuş oldukları Van bölgesinde 19. yüzyılın son çeyreğinde Nasturiler arasında misyon faaliyetlerinde bulunan İngiliz misyoneri Wigram 'ın anıları bu durumu teyit etmektedir. Wigram, 1904 yılının baharında Nasturilerin dağlı sert ahlaki değerlerini yumuşatmak için Van'a götürdüğünde, Nasturiler yemeklerini yedikten sonra hemen sokağa çıkıp önlerine gelen her Ermeni'yi döverek kırbaçlamaya başladıklarını belirtmektedir. Ona aktardıkları bahaneleri ise Ermenilerin onların uzun saçlarına güldüğü idi. Olayın geçek sebebini Wigram Nasturilerin "...bu aşâğılık yaratıklar kendi yerlerinin nerde olduğunu ne kadar erken öğrenirlerse, herkesin rabatı için o kadar iyi olurmuş..." ifadeleriyle kendilerini Ermenilerden üstün görmeleri olarak açıklamaktadır. Nasturilerin Ermenilere yönelik bu tür eziyet verici hadisleri tekrarlanmıştır. Nitekim gezinin ertesi günü yine bir misyoner okulunun Ermeni müdürü Nasturilerce

yakalanmış ve onun üzerinde zorla birdirbir oynanmışlardır¹³. Bunun dışında Nasturiler, kendilerinden zayıf görmüş oldukları 1870'lerde bölgede gezilerde bulunan Millingen'de belirtmektedir. O da taraflar arasındaki ilişkilerin son döneme kadar kötü olduğunu belirterek Nasturilerin Ermenilere karşı düşmanlık beslediklerini ve hasat zamanlarında Ermenilerin köylerine saldırarak onların ürünlerini ve emtialarını zorla ellerinden aldıklarını belirtmektedir¹⁴. Bu konuda çok fazla veri olmamakla birlikte Ermeni komitacıların ortaya çıkışıyla beraber Ermenilerin de Nasturi köylerine saldırdığı da bilinmektedir. İran bölgesinden gelen Ermeni komitacılar zaman zaman Osmanlı-İran sınır bölgelerinde yaşamakta olan Nasturilerin mallarını yağmalama ve talan faaliyetlerinde bulunmuşlardır. 1896 yılında aynı şekilde Nasturi köyü olan Hane-i Sor köyünü yağmalayan Ermeni komitacılar Osmanlı Devletinin kolluk kuvvetleri tarafından yakalanmış ve Ermenilerin yağma faaliyetleri önlenmiştir. Osmanlı Devlet görevlilerinin olayın ardından yapmış oldukları tahkikatta Nasturilerin köyüne saldıran Ermeni komitacıların bu tecavüzlerinin İran yetkililerinin müsamahasından kaynaklandığını tespit edilmiştir¹⁵. Osmanlı Devletinin sınırları içerisinde bulunan Hane-i Sor Köyü'ndeki Nasturileri katledip İran'a kaçan Ermenileri İran'la uzun

(9) Dr. Asahal Grant, *Nasturiler Yâda kayıp Boylar*, Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertälje-Sweden, 1994, s.70.

(10) Dr. Asahal Grant, a.g.e, s.70; KP Matiyef, *Asurlar, Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu*, Çev. Murat Kara, Bet-Prasa & Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, 1996, s.20. 1840 yılında bölgede bulunan Amerikalı misyoner Dr. Grant' Nasturilerin Ermenilerle olan ilişkisini "...Nasturiler, Ermenilerle aralarında yakın bağlar oluşturmazlardı. Akrabalık gibi bağlar çok nadir görülen şeylerdi. Ermenilerin Nasturi kadınlarla evlenme isteklerine karşı yüksek keline adamları böyle bir yakınlığı yasaklama yolunu seçmişlerdi..... Köyün ileri gelen Ermenilerden birisi o köyün bir Nasturi kızını oğluyula evlendirmek için izin isteyen bir dilekçeyi piskoposa sundu. Piskopos olumsuz bir yanıt gönderdi. Ayrıca kentte aynı ricada bulunulduğunu ve batta karşılığında para bile önerildiğini söyledi; fakat bu durumda piskopos ricayı geri çevirip ricada bulunan kişiye bir an önce gözünün önünden kaybolmasını da söylemişti ki halkın hiçbir zaman Ermeni olmasına izin veremezdi...." ifadeleriyle belirtmiştir. Bkz aynı eser.

(11) E. A. Lalayan, *Van Bölgesinde Asurlar*, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1914, s.59.

(12) DH. EUM. MTK. 74/51.

(13) W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, *İnsanlığın Beşiği Kürdistan'da Yaşam*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2004, s.354-55.

(14) Major Frederick Millingen, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, Çev. Nuray Mestçi, Doz Yayınları, I.Baskı, İstanbul 1998, s. 163.

(15) A. MKT. MHM. 671/7.

süren yazışmalar sonunda teslim almış ve katipleri cezalandırmıştır¹⁶. Yine Ermeniler zaman zaman 1892 yılında olduğu gibi Nasturi kıyafetleriyle İran sınırlarını geçerek Osmanlı topraklarında eylemlere kalkışmışlardır¹⁷.

Nasturiler ayrıca küçümsedikleri Ermenileri kendilerinin yemediği pis ve yasaklanmış olan domuz eti gibi yiyecekleri yemekle suçluyorlardı¹⁸. Ermeniler ve Nasturiler arasında var olan ayırım ve soğukluk onların Ermenilerle karışmasını, dolayısı ile Ermeniler arasında asimile olmalarını da önlemiştir. Ermenilerle bir arada yaşayan Nasturilerin batıdaki kardeşleri olan Süryaniler ise Nasturilerin tersine Ermenilerle aynı köy ve vilayetlerde yaşamışlardır¹⁹. Bunun sonucu olarak Elazığ'daki Batı Süryanilerinin oldukça önemli bir kısmı bir arada buldukları Ermenilerle karışarak kendi benliklerini kaybettiler ve artık Ermeni olarak adlandırıldılar²⁰. Nasturilerin Ermenilere yönelik olumsuz bakış açısı Kürtler arasında görülmemektedir. Bunda bazı Kürt aşiretlerin Nasturi/Süryani kökenden gelmesinin ve aynı yaşam tarzına sahip olmalarının etkisi büyüktür. Nitekim "Onlarla (Nasturilerle) aramızda bir saç teli, ama Ermenilerle aramızda bir dağ var" şeklindeki Kürt deyiimi Kürtlerle Nasturilerin Ermenilerden daha çok birbirlerine sempati duyduklarını göstermektedir²¹.

Ermeni İhtilallerinin Nasturilere Yansıması

Ermenilerin ihtilal hareketlerine kalkışmaları ve bunun sonuçlarının önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki Kürt aşiretlerinden Hamidiye alayları kurarak onları silahlandırmıştır. Bu durum Kürtlerle eşit bir biçimde mücadele eden Nasturilerin aleyhine olmuştur²². Sonuç olarak Ermeni ihtilal hareketlerinin ilk sonuçları Nasturilerin Kürtler karşısında zayıflatmasına neden olarak dolaylı yönden onların aleyhine olmuştur.

XIX. Yüzyılda Ermenilerle birlikte Nasturiler de Osmanlı ve İran topraklarına

en yakın görmüş oldukları büyük Hristiyan güç olarak Rusları görmüş ve onların ülkesine göç etmiş ve Rus Kilisesinin öğretilerini kabul etmişlerdir. Böylelikle aynı topraklarda yaşamaya ve aynı öğretilere inanmaya başlamışlardır²³. Bu şüphesiz ki, taraflar arasında bir yakınlaşmayı beraberinde getirmiş olmalıdır.

Ermeni meselelerinin ortaya çıkışından itibaren Nasturiler, batılı ülkelerin Ermenilere olan kollayıcı tavırlarından etkilenerek onların politikasını benimsemiş ve onlar gibi Osmanlı Devleti'ne karşı hısumete başlayarak dış devletlerin desteğini

(16) A.MKT. MHM. 671/4.

(17) Y.PRK.BŞK. 20/84.

(18) Dr. Asahıl Grant, *a.g.e.*, s.70. Nasturi toplumunda bazı gıda maddelerinin yenmesi toplum tarafından hoş karşılanmaz ve yiyecekler cezalandırılırdı. Mesela, XIX. yüzyıl Doğu Anadolu Bölgesi'nde bol miktarda yaban domuzu yaşamasına rağmen Nasturiler, Thuma Aşireti'nin bazı mensupları dışında- domuz eti yemezlerdi. Onların bu tercihi bölgelerine gelen Avrupalıları ve misyonerleri oldukça şaşırtmıştır. Bu durumu İngiliz misyoner Wigram, "Yaban domuzu, ormanlarla kaplı alçak yamaçlarda oldukça yaygındı. Ancak avcının domuzu vurmak için önce kendisini ikna etmesi gerekir..." sözleriyle belirtmiştir. Domuza ve domuz ürünlerine karşı duyduğu güçlü tiksinti nedeniyle Tiyarı Aşireti'ne mensup bir hanım, gelecekte Hristiyanların orduya yazılacağını duyduğunda çocuklarının Osmanlı ordusunda domuz eti yemeye başlayacağını düşünerek oldukça korkmuş ve buna katlanamayacağını belirtmek zorunda kalmıştır. Bkz. W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, *İnsanlığin Beşinci Kürdistan'da Yaşam*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I.Baskı İstanbul 2004, s.343-344.

(19) DH. EUM. MTK.74/51.

(20) Mehmet Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı(1518-1566), TTK Yayınları, Ankara 1989, s.60,63,69-70. Buna rağmen batıdaki kardeşleri ile Ermeniler arasında zaman zaman kilise ve manastırların kime ait olduğu konusunda anlaşmazlıklar çıkıyordu Bkz. DH. İD. 1622/51-2; Ahmet Hezarfen, *Osmanlı Belgeleri'nde Diyarbakır Taribi*, Yayına Hazırlayan: Cemal Şener, Etik Yay. I.Baskı, İstanbul, Haziran 2003, s.61-67. Belge: BOA, Ferman, Cevdet Adliye, No:1502.

(21) David Gaunt, *Katliamlar, Direniş, Korumucular: I. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Müslüman- Hristiyan İlişkileri*, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yay., I.Baskı, İstanbul Ekim 2007, s. 61-62.

(22) Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü, I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, TTK Yay., Ankara 2008, s. 41-42.

(23) KP Matiyef, *a.g.e.*, s.26-27; Arthur John Maclean And William Henry Browne, *The Catholics of the East and His People, Being the Impressions of Five Years Work in the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission" an Account of the Religious and Secular Life and Opinions of the Esatern Assyrian Christians of Kurdistan And Northern Persia (Know also as Nestorians)*, London 1891, s.137; Julius Richter, *History of Protestan Missions in the Near East*, Fleming H.Revell Company, London And Edinburgh 1910, s.295. Nasturilerin Rus toprakları içerisinde genel olarak yerleştikleri yer ise Ermenistan'dı. İlk başta Rusya'ya gelen aile sayısı 100 iken daha sonra bu sayı sürekli artmış ve 1897 yılında Rusya'daki resmi sayıya göre sayıları 6.038 kişiyi bulmuştur. Sadece Erivan'da 1500 kişi yaşamaktaydı. Zaten daha önceden de Nasturiler Rusya ve Kafkasya'nın çeşitli vilayetlerine giderek buralarda çeşitli meslek dallarında işçilik yaptıkları bilinmektedir. Yine bunun dışında zaman zaman başları sıkışınca Rusya'yı bir güvence olarak gördükleri için bu ülkeye kaçmışlardır. Bu Nasturiler arasında İran kökenli olanlar çoğunlukta idi. Göç eden bu Nasturiler ilk önce Nahcivan'a daha sonra da Tataristan'a en sonunda da Erivan yakınlarındaki sırasıyla İkalızala, Dınvari ve Kolyasar köylerinde yaşadılar. Rusya'da bulunmalarından anlaşılacağı üzere bu Nasturiler Rus Ortodoks mezhebine girmiştiler. Buradaki Nasturiler için bir ilkokul kuruldu ve Ortodoks papazlar gönderilmiştir. Bkz. aynı eserler.

kazanmayı arzulamışlardır²⁴. Bu nedenle Nasturi Patriği Mar Şamun, çeşitli zamanlarda Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde merkezi otoritesinin zayıflığından faydalanıp bağımsızlık kazanmak ve yabancı devletleri Osmanlı'nın iç işlerine karıştırmak amacıyla çeşitli kışkırtıcı mektuplar yazmıştır. Yabancı devletlere yazılan bu mektupların bazıları, 1895 yılında olduğu gibi, yakalanmıştır.²⁵

19. yüzyılın sonunda Ermenilerle Nasturiler arasında ilişkilerin yumuşamaya başlamasıyla birlikte İran'ın Urmiye Ermenileri, Nasturi patriğine ait olan evrakları ve mektupları yabancı devletlere ve görevlilere tüccar ve seyyah kılığında iletmeye başlamışlardır²⁶. Boğos Karabas, Nisaniyan Karabet ve Semerci Ohannes adlı kişiler Rusya ve İngiltere ile Mar Şamun arasındaki iletişim sağlayan Ermenilerden sadece birkaçıdır. Bu kişilerden Ohannes, Van bölgesindeki önde gelen Ermenilerdendir²⁷. 1894'te Ermenilerin Nasturi patriği ile olan ilişkileri son derece iyi olup Osmanlı Devleti'nin takibatından kaçan komitacı Ermenileri Nasturi patriği kabul etmiştir²⁸.

Misyonerlerin Yakınlaşmasındaki Rolü

19. yüzyılın son dönemlerinde, bu iki topluluk özellikle İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin yaymış oldukları Protestanlığın etkisi ile birbirlerine yaklaşımaya ve bu sonucunda birbirlerinin topluluklarında Protestan vaiz olarak görev almaya başlamışlardır²⁹. Bunda daha önceden bir arada bulunmayan Ermeni ve Nasturi öğrencilerin bir arada misyoner okullarına devam etmelerinin etkisinin büyüktür³⁰. Çünkü misyonerler, aralarında faaliyet gösterdikleri bu iki halkın birbirine olan olumsuz duygu ve anılarının silinmesi için uğraşmış ve bunda da başarılı olmuşlardır. 1909 yılının sonunda İngiliz misyonerler, Ermeniler ile Nasturiler arasındaki düşmanlığın çabalarıyla yavaş yavaş ortadan kalktığı için işaretlerini her iki kesimin birbirlerinin köylerine ve kiliselerine gitmeye başlamaları olarak görmüş ve

bunu büyük bir mutlulukla genel merkezlerine bildirmişlerdir³¹. Bu yıllarda İngiliz misyonerler Van-Hakkâri bölgesindeki bütün olayları dikkatli bir şekilde takip etmiş ve genel merkezlerine bildirmişlerdir³². Çünkü bu dönemde onlar için önemli olan ve 19.yüzyıl politikalarının esası teşkil eden Akdeniz'in belli

(24) Cengiz Çakaloğlu, *P. Averyanof'a Göre Doğu Anadolu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995, s.141.

(25) Y.MTV. 72 /10. Bkz. Bu tür olaylar üzerine Osmanlı Devleti, Patriği Van-Başkale'ye çağırmıştır. Fakat Nasturi Patriği, Başkale'ye gitmekten ve yetkililerle görüşmelerden çekinmiştir. Buna rağmen Osmanlı devlet yetkilileri, ona bu mektuplarından dolayı çeşitli uyarılarda bulunmuş ve onu cezalandırmamışlardır. Olayların daha fazla büyümemesi için Patriğin pişmanlık içeren sözlerini kabul etmelerinin etkisi büyüktür. Nasturi Patriği de yakalanan mektupları nedeni ile Van-Başkale'ye geldiğinde devlet yetkililerine hoş görünmek için buradaki Osmanlı askerlerine 25 lira civarında bir para dağıtma girişiminde bulunmuş ve yetkililer de Nasturi Patriğinin askerlere hediye olarak dağıttığı paraların nasıl değerlendirileceğini amirlerine sormak zorunda kalmışlardır. Bkz. Y.MTV. 72/10.

(26) Y.MTV. 49 /38.

(27) İ.HUS 4/1310. Ra/21; Bilâl N. Şimsir, *British Documents on Ottoman Armenians Vol. I., (1856-1880)*, TTKB, Ankara 1989, s. 666-667. Ohannes, Van bölgesi Ermenilerinin önde gelen din adamlarından birisidir. Bu dönemde Nasturiler bağımsızlık içeren mektupların iletilmesi için onu kullanmışlardır. Yine aynı kişi Nasturilerin Ruslarla olan ilişkilerini İngiliz görevlisi Clayton'a bildirmiştir. Bkz. aynı eser.

(28) Y.PRK. AZN. 7/35. Yine Ermeniler zaman zaman 1892 yılında olduğu gibi Nasturi kıyafetleriyle İran sınırlarını geçerek Osmanlı topraklarında eylemlere kalkmışlardır. Bkz. Y.PRK.BŞK. 20 / 84.

(29) *The Thirth-Fourth Annual Report Board Of Foreign Missions Of The Presbyterian Church Of The United States Of America Presented To The General Assembly, May. 1871.*, Mission House, 23 Centre Street, New York 1871, s.49. İngilizler Nasturiler ve Ermeniler arasındaki dini farklılıklara ilgi duymaya başlamış ve bu konu hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmışlardır. Bkz. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1891-1993) II*, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 68, Ankara 2004*, s.40

(30) *The Fifty- Nynth Annual Report Board Of Foreign Missions Of The Presbyterian Church Of The United States Of America Presented To The General Assembly, May. 1896.*, New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1896, s.192-195; *The Forth-Second Annual Report Board Of Foreign Missions Of The Presbyterian Church Of The United States Of America Presented to The General Assembly, May. 1879.*, New York , Mission House, 23 Centre Street. 1879, s.45-46; *The Fifty- Sixth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1893.* New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1893,s. 175. 1892 yılında Amerikan kız okullarında 92 yatılı ve 83 de gündüz eğitim gören toplam 170 öğrenci vardı. Bu öğrencilerin 15-20 tanesini Ermeniler oluşturmaktaydı. Bkz. aynı eser.

(31) W.A.W., "Daily Happenins", *Quarterly Report of Assyrian Mission, No. LXXV*, Published for the Assyrian Mission London 1909, s.948-953.

(32) W.A.W., "Incidents of Daily Life At Van", *Quarterly Report of Assyrian Mission, No. LXXII*, Published for the Assyrian Mission London 1908, s. 898-900. Misyonerlere göre Mart 1908 tarihinde bölgedeki Ermeni ihtilallerindeki flu durum hala devam etmektedir. İngiliz Misyonerler, Ermenilerden ve fedailerden bölgeyi ele geçirmek için şehre 12 saatlik bir mesafede hazırlık yaptıklarını şayiasını öğrenmişlerdir. Çünkü Ermeniler sürekli olarak sınır bölgesinde bulunan Rus askerlerle iletişimde bulunarak onlardan ne zaman bu bölgeyi işgal edeceklerini öğrenmeye çalışmaktaydılar. Hatta onlara göre Van'daki Rus Konsolosunun kavaşlarından birisi bu amaçla Tiflis'e gitmiştir. Yine aynı dönemde İran-Osmanlı sınırından anlaşmazlıklar ve kargaşalıklar mevcut olup kendilerini etkilememektedir. Bkz. aynı eser.

başlı noktalarını tutmak ve Hint Okyanusu'na açılan İran Körfezi ve bu çevreye yakın olan yerleri elde tutmaktır.³³. Nitekim I. Dünya Savaşı'nın sonunda İngilizler, Nasturileri ve Ermenileri kendilerinin Ortadoğu'daki amaçları için hiç çekinmeden kullanmışlardır. "Nasturiler, Araplar için çalışmazlardı. Ama gelecekte haklarının verileceğini umarak İngiliz Hükûmeti için gönüllü görev yaparlardı. Biz de onları rabatça Türklere, Araplara karşı vb. kullandık" diyeceklerdir³⁴.

Nasturilerin Ermeni Politikasına Osmanlı Devleti'nin Yaklaşımı

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son dönemlerinde Ermeni meselesi gibi bir Nasturi meselesinin ortaya çıkmasından endişe etmiştir³⁵. Bu nedenle İngiltere gibi devletlerin Nasturiler ile ilgili misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasından ve onlarla ilgilenmesinden rahatsız olmuştur³⁶. Ancak 20.yüzyıla girerken Nasturiler ile Kürtler arasında vuku bulan koyun hırsızlığı, yağma ve talan her iki tarafta da devam etmiştir³⁷. Osmanlı Devleti 1898 yılından itibaren Nasturiler arasında meydana gelen adi koyun hırsızlığı, yaralama ve öldürme faaliyetlerinin yabancı misyonerler ve devlet adamlarının da karışması ile yeni bir Ermeni meselesine dönmemesi için çeşitli önlemler almıştır³⁸. Çünkü bölgedeki misyonerlerin ve yabancıların halk arasındaki faaliyetleri sonucunda Nasturilerin Müslüman komşularına düşman olmaya başladıklarının, her iki tarafında ilişkilerinin soğumaya başladığını fark etmiştir³⁹. Öte yandan Nasturiler de Ermeniler gibi Osmanlı Devleti'ni siyasi arenada sıkıştırmak için Ermenilerin başvurmuş olduğu katliam vb. haberlerin yayılması için çalışmışlardır. Hatta Nasturi Patriği, Nasturi bölgelerinde olaylar çıkması için Nasturi aşiret liderlerinden Petu'ya, Bebu'ya, İsmail'e, ve Elyasu'ya emirler vermiştir. Böylece kanlı olayların meydana geldiği yerler aynı Ermeniler gibi Avrupa kamuoyuna sunulacak bağımsızlık yolunda önemli kazanımlar elde edilecekti. Ancak bu mektup Osmanlı

Devleti yetkilileri tarafından ele geçirilmiş ve bu plan uygulanamamıştır⁴⁰.

- (33) S.Sazonov, *Kader Yılları S.Sazonov'un Anıları Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916)*, Çev. Betil Önuçak, Yay. Haz. Sabahattin Özel, Derin Yay., İstanbul 2002, s.60. İngilizler hedeflerine ulaşabilmek için Ermeniler gibi Nasturilerle de ilgilenmişler onların yakın çevrelerinde bulunarak faaliyetlerini izlemişler onlar için de çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu amaçlarla Yüzbaşı Greasy, Yüzbaşı Reed, Teğmen Mac Dowell gibi ajanlar yıllarca Nasturiler arasında faaliyette bulundular. Yüzbaşı Reed, Koçaniş'teki Patriklik Makamına yakın bir yerde patriğe komşuydu. Onun görevi patriğin faaliyetlerini İngilizlere adına izlemektir. I.Dünya Savaşı'na doğru gelişen süreçte İngilizler Mezopotamya'daki çıkarlarını korumak ve Nasturileri bu uğurda kullanmak için harekete geçtiler. Patrikle yapmış oldukları toplantılarda patriği Kürtlerle-Türklerin kendilerine ve Ermenilere karşı onları kökten kazımak için birleştikleri konusunda inandırmışlardır. Eğer Ermenilerle birlik olup Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin yanında yer alırlarsa onları İngiliz himayesine alacaklarını belirtmişlerdir. Bkz. Mnassi S. Amira, *Hequq Paymal Seda Asuriba b dast Dewlat Britanya*, Tahran-İran, Ocak 1983. Türkçeşi, İngiliz Hükûmeti Tarafından Çıyenenen Asur Ulusal Hakları, Ter. Jan Bet-Şawoçe, Nsibin Yayınları, Tanıklar Dizisi:1, I.Baskı, Södertalje, Eylül 1991,s.9-11.
- (34) *Süryanilerin Acı Sonu*, Çev. Şükran Yurdagül, Nsibin Yayınevi, 2. Basım, Sweden, Ocak 1988, s.13.
- (35) A.MKT.MHM. 668/13..
- (36) HR.SYS. 84/90.
- (37) DH.MKT.MHM.1555/19;YPRK. MYD. 8 /10;YPRK. ASK. 115/83.
- (38) YE.E. 132/26.
- (39) A. MKT. MHM. 613/27.
- (40) İHUS. 4/1310. Ra/21. Bu tür mektuplar sıklıkla ele geçirilmiştir. 1894 yılında Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmiş ve Nasturi Patriği'nin kuzeni Nemrut Efendi tarafından biraz bozuk tercüme edilmiş bir tanesinin içeriğinde şu ifadeler bulunuyordu: "Melik Berçu, Melik Petu bildiğiniz gibi o vakit benim kağıdım size yetişsin duan ediniz Melik İsmail ve Tubub'dan Melik Babu ve Melik Elyasu'yla aşağı kiliseye giriniz kilisenin içinde baş Keşe'ye yemin ediniz haç ve İncil'deki bu gönderdiğim kağıttan bir söz dışarı çıkmamasından sonra kağıdımı çıkarınız semertacıde(semmerce) olan kağıdımı okuyunuz eğer biriniz yemin etmek istemez ise onu bu maslabata karıştırmayınız ve işi ana beyan etmeyiniz hiç kim ki bu sırrı beyan işe kara kara mübrümü gönderip(arı) mabrum iderim. Ve Senbadus'da amn üzerine gitsin elbak tarafında an sabınn(?) tarafında ve melikler tarafında o adam mabrum olsun çünkü kendi milletinin sırrıdır. Fakat çok mukayyid olunuz kağıtları adamlar eline girmesin her vakit ki kilisenin içinde yazdırınız ....
- ... "Duadan sonra size malumdur ki; ne kadar cevr ve eziyetleri ve zulümleri bizim milletimiz o kafir İslamlardan yalancı peygamberlerinin zamanından şimdiye kadar her çenekteki zulümleri var imiş bazı vakitler buka/Putu(?) merbamet gösterirlerdi. Lakin şimdiki tabtin üzerine oturdu. Bu sultandan Hamid ve siz de isteyiniz ki bunun tabti dönsün çünkü kafir ve bain bir düşmandır. Hristiyanlara istiyor ki bir gün kendü abalisindeki askerlerin süngülerini Hristiyanların kanlarıyla serbun itsün her çenekteki Avrupa'dan bayamıyor/Koyamıyor fakat ticariye ediyor. Eşik yolları Hristiyanlardan küsün bundan malumdurki şimdi bayır alındı. Halil Paşa Hristiyanların yanlarında rağbeti vardır. İslamlardan ziyade çabuk azl etti. Onun yerine gönderdiği bir adam ki tamam Hristiyanlara düşmandır ve Allah tanımaz bir adamdır. Hala yetmişmiş ki azli de Bağos Karabas biraderimiz ki bu bizim köklerimizde sair devletlerle bir tel gibiydi ve mukaddes Rusya devletine iletmişimiz bususu çabuk bildirdiğinden habs etti. Nisariyan Karabet gibi bir esbab idi. Maşrıkda olan Hristiyanlarığımı (Hristiyanlığı) Ermeniler ve Nasturiler için bu esbab idi. Bunlar ki ne kadar fidedeli sözlerini ispatlar buyurdu. Karındaşlarını şimdi hazırlamış çok başkadır. Bu fenalık ki siz de yapın bunu için gönderilmiş bizim yanımızda semerci Obannes* ipek ve kütük babanesiyle fakat maksad budur ki efkari bize bildiürsünki ne hazırlanmış size yapar bu düşmanın elinden bem de size bildirilecek değil şimdi Rusya devleti deniz gibi dalgalarını bu ovalarda atsun alacağını alsun bu ükayı (ilbaki) için bir babane arıyorlar. Onların babanesi kan döktülmesi olacak nasıl ki çok defalar size malumat vermişim Rusya devleti arslan gibidir. Kan kokusu arkasında gezer bu ayda kendülerinize çabuk tedarik ediniz bir kavga açınız aşağı berva illerinden eğer yapabilirsiniz sizin kanlarınız nedeniyle beş kağıt yazar o kanstz Türk tarafınızdan (tarafından) Ermeni lisarıyla Biri Rusya imparatoru için İngiliz senatosu için o yerleri o size gösterecektir. O yerler için siz ebemmiyetle şikayet idesiniz. Biz de yazarak .....Bu yazacağımız yerlerde ettiğiniz şu kadar kağıdır.başka şeylerde Obannes doğrudur.....Bunu kabul itmesun.... Her kim bu sırrı başkalarının yanında açar ise o baidir. Haram olsun Ruil Mar Şamun şefkatli Maşrık Patriği

Ancak bütün bu önlemlere rağmen 20. yüzyılla birlikte Kürt-Nasturi mücadelesi sürekli hale gelmiştir. Misyonerler ve konsolosların etkisi ile Avrupa kamuoyu tarafından bu sürtüşmeler Osmanlı Devleti'nin dahili politikasına karışmak için kullanılacak bir bahane olmuştur. Nitekim 1900 yılında Nasturi-Kürt olaylarını araştırmak için İngiltere ve Fransa Devleti'nin öncülüğünde bir komisyon kurulmuştur.⁴¹

I. Dünya Savaşında Ermeni ve Nasturi İlişkisi

Nasturiler ve Ermeniler, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Ruslarla yoğun bir ilişkiye girmişlerdi. Savaşın ayak sesleri duyulurken Osmanlı devleti, bu muhtemel savaşta Nasturilerin tarafsızlığını ve sadakatini elde etmek için onlara kendi eğitimlerini yapabileme, kendi bölgelerinde silah taşıyabilme ve bunların devletçe temini, idari ve din görevlilerine oldukça maaş bağlanması gibi geniş ve cömert tekliflerde bulunmuşlardı.⁴² Surma Hanım, Patrik Mar Şamun ile Van Valisi Tahsin Paşa arasında Van'da yapılan görüşmenin 3 Ağustos 1914 olduğunu belirtmektedir.⁴³ Bu görüşmenin amacını Wigram, Nasturilerle Osmanlı devletinin bir sorun istemediğini "...Ermenilerle aynı eyaletlerde ve aynı şartlarda yaşayıp da kendi egemenliklerine sadık kalmaya devam etmiş ve Türklerin yönetim tarzından kendilerinin korkmalarına yönelik hiçbir neden görmemiş olan başka bir Hristiyan milletin oluşundan ötürü çok değerli bir destek kazanabilirdi... Türklerin Asurluların (Nasturilerin) sadakatini kazanabilmek için ve Asurlular (geleneklerine son derece bağlıydular ama bağımsızlık istekleri belirsizdi.) tercib ettikleri müttefikliği kazanmak için büyük gayretler gösterdiler. Patrikleri maaşa bağlanacaktı. Kendileri de silahlandırılacaklardı. Tam bir serbestlik içinde eğitimlerini yapacaklardı..." sözleri ile belirtmiştir.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin bu teklifi Nasturiler tarafından kabul görmüştür. Böylelikle I. Dünya Savaşı'na doğru giden yolda Ermeniler ve Nasturiler aynı güzergâhı takip etmiş ve Rusya'nın yanında yer

olarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmış ve bölgeyi iyi bilmelerinden dolayı Ruslara kılavuzluk yapmışlardır⁴⁵. Rusların 1917 yılından sonra bölgeden çekilmesinden sonra İngilizlere tarafından bu iki halka İran'ın batı bölgesinde ve Doğu Anadolu'da Osmanlı Devletine karşı koymaları yönünde telkinlerde bulunmuş⁴⁶ ve daha sonra bu iki halk Doğu Anadolu'da İngilizlerin yönetimi altında Cizre, Zaho, Şırnak ve diğer bölgelerde Müslüman halkla çatışarak İngilizlerin politikasına alet olmuşlardır⁴⁷.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Nasturi-Süryaniler de Ermeniler gibi

- (41) O.H.P., "Politics", *Quarterly Report Of Assyrian Mission*, No. XLI., Published For The Assyrian Mission London 1900, s.386-387.
- (42) Rev. W. A. Wigram, *The Assyrian and Their Neighbours*, G. Bell & Sons, London 1929, < <http://www.aina.org/books/aa/n.htm>. > (17.3.2006). s.103; Surma d Byat Mar Samcun, *Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un Katli*, Çev. Meral Barış, Avesta Yayınları 7, İstanbul 1996, 71. Nasturiler, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için Ermenilerden önce 1855 yılından itibaren ya mektuplaşmışlardır bancı devletlerle-özellikle Ruslarla işbirliğine girmeye çalışmış ve. Bu mektuplarda Nasturiler, Ruslara Ermenilerinde kendileri ile birlikte hareket ettiklerini vurgulama ihtiyacını hissetmişlerdir. Bkz. Cengiz Çakaloğlu, *a.g.e.*, s.85.
- (43) Surma d Byat Mar Samcun, *a.g.e.*, s.71
- (44) W.A.Wigram-Edgar T.A.Wiagram, *a.g.e.*, s.446. Nasturi ve misyoner kaynaklarında Nasturilerin bu teklifi şüphe ile karşıladıkları ve geçmişten kaynaklanan bir takım hatıralardan dolayı kabul edilmediğini ifade ederlerken satır aralarında bunun gerçek nedeninin Rus konsolosluklarının onlara her türlü silah ve kendi askeri subaylarınca verecekleri eğitimi içeren vaatlerin daha etkili olduğunu belirtmekten de kendilerini alamamışlardır. Osmanlı devletinin yaklaşan savaşın tehlikeli gâillerinde tarafsız kalmaları karşılığında sundukları öneriyi ve ne tür bir politika izlemeleri gerektiğini saptamak ve bu konuları görüşmek üzere Nasturilerin ileri gelenleri, Hakkâri dağlarında bulunan Dız bölgesinde bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantı sonunda Rus vaatlerinin büyük ölçüde etkisi ile I. Dünya Savaşı'nda İtilafların yanında yer almayı kararlaştırarak Osmanlı devletine karşı savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı devletine karşı savaşa girişmiş olduklarını en yakın Osmanlı temsilcisine bildirmişler ve Rusların lojistik desteği ile savaşa hazırlanmışlardır. Yani savaş sırasında meydana gelen her iki taraf için de olumsuz sahnelerin Osmanlı devletinin tekliflerine rağmen önüne geçilememiştir. Böylelikle Osmanlı devleti dış uzantılı yeni bir iç sorun kazanırken, İtilaflar da Osmanlı topraklarında stratejik konumda bulunan içeriden bir müttefik kazanmış oldular. Aslında Müttefiklerin yanında savaşmaya karar veren Nasturiler müttefikleri için sayıca ve askerce pek fazla önemli miktarda değillerdi. Buna karşın buldukları konum ve coğrafya oldukça önemli idi. Özellikle Rusya, Nasturiler'den Anadolu'ya girişinde karşılaşıacağı Türk direnişinin kurulması aşamasında önemli yardımlar almayı planmışlardı. Bu nedenlerle Nasturilerin desteği onlar için önemli idi ve bu uğurda onlara askeri eğitmenler vermişler ve onlara silahlar sağlamışlardı. Nasturilerin, İtilafların tatlı vaatlerine kanarak girişmiş oldukları bu tehlikeli maceranın ashında onlar için ölümcül bir darbe olduğunu bizzat Wigram ve daha sonra kendileri itiraf etmekten çekinmemişlerdir. I. Dünya Savaşı'nda toplam nüfusları savaşlar, kutluklar ve göçler sonunda azalacak, oldukça az bir sayıya düşecektir. Bkz Rev. W. A. Wigram, *a.g.e.*, s.103.104.
- (45) Bülent Özdemir, *a.g.e.*, s.66-67.
- (46) Bülent Özdemir, *a.g.e.*, s.82.
- (47) *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1896-1922) IV*, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 76, Ankara 2005*, s.170-171, 176.

Soykırım iddiasında bulunarak karşılıklı birbirlerinin kayıplarını tanıyarak ortak platformlarda yer almaya başlamış ve bu şekilde dünya kamuoyuna sunmaya çalışmışlardır. Bu konuda ortak ülkü ve gayeleri bulunmaktadır⁴⁸.

Sonuç

XIX. yüzyılın ilk yarısında birbirinden hoşlanmayan, köylerine ve kiliselerine girmeyen Nasturiler ve Ermeniler milliyetçiliğin getirmiş olduğu karşılıklı menfaat esasınca birbirlerine yakınlaşmaya başlamışlardır. Bu yakınlaşmayı biraz kendileri isterken birazda Ortadoğu'da çıkarları olan büyük devletlerin bölgedeki uzantıları olan misyonerlerin çalışmaları da oldukça etkili olmuştur. Bu sayede karşılıklı olarak birbirlerinin çıkarlarını korumuş ve ilk başlarda büyük devletlerle işbirliğine girerek Osmanlı Devleti'ni siyasi arenada zor duruma düşürmek arında da bağımsız olmak istemişlerdir. Bu amaçla kalkıştıkları girişimler ve faaliyetler bölgede huzursuzlukların artmasına ve Nasturilerin I. Dünya Savaşı sonucunda büyük sıkıntılar yaşamasına neden olmuşlardır. Sonuçta İngiltere ve Rusya bölgede Osmanlı Devleti'ne karşı kullanabilecekleri bir müttefiklere kavuşmuşlardır.

Kaynakça

- A. MKT. MHM. 613/27.
- A. MKT. MHM. 671/7.
- A. MKT. MHM. 668/13.
- A. MKT. MHM. 671 / 4.
- DH. EUM. MTK. 74 / 51.
- DH. MKT. MHM. 1555/19.
- HR. SYS. 84/90.
- İ. HUS. 4/1310. Ra/21.
- İ. HUS. 4/1310. Ra/21.
- Y. E. E. 132/26.
- Y. MT. V. 49 / 38.
- Y. MT. V. 72 / 10.
- Y. PRK. ASK. 115/83.
- Y. PRK. AZN. 7/35.

Y. PRK. MYD. 8 / 10.

Y. PRK. BŞK. 20 / 84.

Ahmet Hezarfen, *Osmanlı Belgeleri'nde Diyarbakır Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Cemal Şener, Etik Yay. I. Baskı, İstanbul, Haziran 2003.

Arthur John Maclean And William Henry Browne, *The Catholics of the East and His People, Being the Impressions of Five Years Work in the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission" an Account of the Religious and Secular Life and Opinions of the Esatern Assyrian Christians of Kurdistan And Northern Persia (Know also as Nestorians)*, London 1891.

Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Çev. Nurettin Hiç Yılmaz, Doz Yayınları, I. Baskı, İstanbul Eylül-2005.

Bilâl N. Şimşir, *British Documents on Ottoman Armenians Vol. I, (1856-1880)*, TTKB, Ankara 1989.

Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünyü Bugünü, I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, TTK Yay., Ankara 2008.

Cengiz Çakaloğlu, *P. Aveyanof'a Göre Doğu Anadolu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum 1995.

Cihangir İleri, *Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.

David Gaunt, *Katliamlar, Direniş, Koruyucular: I. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, Çev. Ali Çakıroğlu, Belge Yay., I. Baskı, İstanbul Ekim 2007.

Dr. Asahal Grant, *Nasturiler Yâda Kayıp Boylar*, Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertälje-Sweden, 1994.

E. A. Lalayan, *Van Bölgesinde Asurlar*, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis 1914.

J. B. Marsden, *History of Christian Churches and Sects From the Earliest Ages of Christianity c. II*, London 1856.

John S. Guest, *Yezidilerin tarihi Melekê Tawus ve Mısbefa Reş'in İzinde*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I. Baskı İstanbul 2001.

Julius Richter, *History of Protestan Missions in the Near East*, Fleming H. Revell Company, London And Edinburgh 1910.

Kp Matiyef, *Asurlar, Modern Çağda Asur Ulusal Sorunu*, Çev. Murat Kara, Bet-Prasa & Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, 1996.

Major Frederick Millingen, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*, Çev. Nuray Mestçi, Doz Yayınları, I. I. Baskı, İstanbul 1998.

Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK Yayınları, Ankara 1989.

(48) Bülent Özdemir, a.g.e., s.51-52.

Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi I*, Ayraç Yayınları, I.Baskı, Ankara Temmuz 1995.

Mnassi S. Amira, *Hequq Paymal Seda Asuriba b dast Dewlat Britanya*, Tahran-Iran, Ocak 1983. Türkçesi, İngiliz Hükümeti Tarafından Çılgınen Asur Ulusal Hakları, Ter. Jan Bet-Şawoce, Nsibin Yayınları, Tanıklar Dizisi:1, I.Baskı, Södertalje, Eylül 1991.

Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyıl'da Nasturiler (İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkileri)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2009.

Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyılda Gelenekten Batı Kültürüne Geçişte Ermeni Yaşamı*, Öncü Kitap Yayınevi, Ankara 2011.

Murat Gökhan Dalyan, *19. Yüzyılda Amerikalı Misyonerlerin Hakkari Günlüğü (1830-1870)*, Öncü Kitap Yayınevi, Ankara 2012.

O.H.P., "Politics", *Quarterly Report Of Assyrian Mission*, No. XLI., Published For The Assyrian Mission London 1900.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1891-1993) II, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 68*, Ankara 2004.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-İngiliz İlişkileri (1896-1922) IV, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 76*, Ankara 2005.

Rev. W. A. Wigram, *The Assyrian and Their Neighbours*, G.Bell & Sons, London1929, < <http://www.aina.org/books/aatn.htm>. > (17.3.2006).

S.Sazonov, *Kader Yılları S.Sazonov'un Anıları Rusya Eski Dışişleri Bakanı (1910-1916)*, Çev. Betil Önuçak, Yay. Haz. Sabahattin Özel, Derin Yay., İstanbul 2002.

Surma d Byat Mar Samcun, *Ninova'nın Yakarışı Doğu Asur Kilise Gelenekleri ve Patrik Mar Şamun'un*

Katli, Çev. Meral Barış, Avesta Yayınları 7, İstanbul 1996.

Süryanilerin Acı Sonu, Çev. Şükran Yurdağül, Nsibin Yayınevi, 2. Basım, Sweden, Ocak 1988.

The Fifty- Ninth Annual Report Board Of Foreign Missions Of The Presbyterian Church Of The United States Of America Presented To The General Assembly, May. 1896., New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1896.

The Fifty- Sixth Annual Report Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church of the United States of America Presented to the General Assembly, May. 1893., New York , Mission House, 53 Fifth Avenue. 1893.

The Forth-Second Annual Report Board Of Foreign Missions Of The Presbyterian Church Of The United States Of America Presented to The General Assembly, May. 1879., New York , Mission House, 23 Centre Street. 1879.

The Thirtb-Fourth Annual Report Board Of Foreign Missions Of The Presbyterian Church Of The United States Of America Presented To The General Assembly, May. 1871., Mission House, 23 Centre Street, New York 1871.

W.A.W., "Daily Happenins", *Quarterly Report of Assyrian Mission*, No. LXXV., Published for the Assyrian Mission London 1909.

W.A.W., "Daily Happenins", *Quarterly Report of Assyrian Mission*, No. LXXV., Published for the Assyrian Mission London 1909, s.948-953.

W.A.W., "Incidents of Daily Life At Van", *Quarterly Report of Assyrian Mission*, No. LXXII., Published for the Assyrian Mission London 1908.

W.A.Wigram-Edgar T.A.Wigram, *İnsanlığın Beşiği Kürdistan'da Yaşam*, Çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, I. Baskı İstanbul 2004.